

Received 30.05.2024	Research Article	JOTS
Accepted 16.06.2024		8/2
Published 20.07.2024		2024: 331-340

Toñukuk Yazıtının II. Taşının 46. Satırında Geçen (a)şok(a) b(a)şl(ı)g sogd(a)k bod(u)n İbaresı Üzerine

*On the phrase (a)şoq(a) b(a)şl(ı)g sogd(a)k bod(u)n found in the 46th line of the stone II of the
Toñuquq Inscription*

Osman Fikri SERTKAYA *

(İstanbul/Türkiye)

E-mail: sertkayaof46@gmail.com

The phrase *aşok(a) başlıg* in line 46 of the second stone of the Toñuquq inscription has been interpreted in different ways in Turkology literature. The first edition by W. Radloff failed to read this part correctly and translated it incorrectly into German. V. Thomsen and other researchers read the phrase as *suq başlıg* offering a more accurate interpretation. Subsequent researchers have offered a variety of interpretations of the phrase, which have significantly contributed to our understanding of the meaning and historical context of the text. If we follow the interpretation proposed by G. J. Ramstedt, which reads the phrase as *(a)şoq(a) b(a)şl(ı)g* or *(a)şoq b(a)şl(ı)g*, and translates it as “Aşoka headed (having a head, with leader)” or “Aşoka headed (having a head, with leader)”, we can identify the name of the leader of the Sogdian people and correctly understand the phrase.

Key Words: Old Turkic, Toñuquq inscription, the line 46 (II/South 2), Sogdian, *(a)şoq(a) b(a)şl(ı)g*, *(a)şoq b(a)şl(ı)g*.

* ORCID ID: 0000-0003-4637-7308.

Bu yazımda Toñuqıq yazıtının II. taşının 46. satırında (II/ Güney 2) geçen (a)nda b(e)rüki : (a)şok(a) b(a)şl(i)ğ soğd(a)k : bod(u)n : kop k(e)lti : yük(ü)nti cümlesindeki (a)şok(a) b(a)şl(i)ğ ibaresinde geçen ve imlâsı <S^wq> olan kelime üzerinde duracağım.

İki taştan oluşan Toñuqıq yazıtları 1897’de Yelizaveta Nikolayevna Zvereva/Klementz tarafından bulundu. Yazıtın ilk transkripsiyonu Radloff tarafından 1899’da yapıldı. Bu ilk okunuşundan bu satırları yazdığım 2024 yılının haziran ayına kadar yazıtlar birçok kez transkripsiyonlandı ve bugüne aktarıldı. Daha önce yapılan bazı yanlış okuma ve aktarmalar sonraki yayımlarda düzeltildi. Daha önceki yayınlarda yapılan doğru okuma ve aktarmalar da sonraki bazı yayınlarda yanlışla çevrildi. Doğrusu okunmuş iken tekrar yanlış okumaya dönme Almancada *Verschlimmbesserung* ‘doğruyu başarı ile yanlışla çevirme’ kelimesi ile karşılanmaktadır. Maalesef bu Almanca kelimenin Türkçesi yoktur.

Toñuqıq yazıtlarının ilk neşri de bulunuşundan iki yıl sonra Radloff tarafından 1899’da yapıldı. Bu neşirde Radloff’un metni okuyamadığı görülmektedir: (...) *anda yärüki (?) aša basılğaru ardağ budun kop kälti (...)* “dort den Yerüki (?) überschreitend kam zum Bassal (?) das Ardak (?) Volk und griff (sie) an demselben Tage an” (1899: 21-22). Thomsen ise, metni daha doğru anlamış ve kelimeyi *suq* okuyarak “Dort kam das ganze sogdische Volk mit suq (?) als Anführer und unterwurf sich” (1924-25: 169) olarak Almancaya çevirmiştir. Orkun ise, “Metinde *sa* yazılı olduğu hâlde Thomsen kelimeyi *suq* şeklinde okuyor” açıklamasını yapmış ve bu ibareyi Thomsen gibi *suq başlığ* okumuştur (1936: 116). Malov da ibareyi *anta järüki Şuq başlığ sogdaq budun* olarak okumuş ve Rusçaya “Togda prişol ves’ sogdiyskiy narod v glave s Şukom ... (?)” [Daha sonra *Şuk* başkanlığındaki Soğd halkı bütünüyle geldi] şeklinde çevirmiştir (1951: 151).

Radloff’un metni okuyuşundan 59 yıl sonra G. J. Ramstedt bu cümledeki kişi adını (a)şok(a) şeklinde restore etmiştir. “Der von Ramstedt restituierte Name des Sogdischen Aşoka ist natürlich nur eine Konjektur.” (1958: 59-60) Ramstedt et al. 1958’de 45. ve 46. satırlar şöyle okuyanak Almancaya çevrilmiştir: (45) *t(ä)m(i)r kap(i)ğka : t(ä)gi : irt(im(i)z : (a)nta y(a)nturt(i)m(i)z : in(i)l k(a)ğ(a)nka (ä)ñ(i)p m(a)nçud : s(a)ka : t(ä)zik : tok(a)r (i)nd : (46) (a)nda y(ä)rüki : (a)şok(a) b(a)şl(i)ğ soğd(a)k : bud(u)n : koop k(ä)lti : yük(ü)nti* “(45) bis zum Tämır Kapıg zogen wir weiter. Dann kehrten wir zurück. Zu İnıl-Kagan, herabgestiegen seiend (~

unterworfen bzw. sich unterworfen habend?), Mançud, Saka, Tâzik, Tokar, İnid (46) die dort nomadisierenden (?) Sogdak-Leute mit (A)şok(a) als Anführer allesamt kamen und unterwarfen sich(?)” (44-45).

Aalto, Ramstedt'in (A)şok(a) b(a)şl(i)ğ okuyuşunu tekrarlamıştır: (45) *Tämir kapıgka tägi irtimiz anta yanturtımız. İnil kağanka äñip Mançud Sağa Tâzik Toğar İnd* (46) *anda yärüki Aşoka başlıg Soğdak budun kooop kälti yükünti* “(44) (...) entlang gehend (45) bis zum İnil Kagan kamen die Mançud, die Saka, die Tâzik, die Tokar, die İnd, (46) die dort nomadisierenden, das ganze Sogdak-Volk mit Aşoka (?) als Ausführeer kam und unterwarf sich” (1958: 23).

Ramstedt'in bu düzeltmesine rağmen değişik okuyuş ve açıklamalar ile eski bilgileri savunanlar olmuştur. Giraud, 46. satırdaki ibareyi *Soq başlıg Soğdaq bodun* okuyarak “le peuple Soğdaq dont le propre territoire était sous la domination des Souo-ko (Soq)” [kendi toprakları Souo-ko (Soq)'un hâkimiyetinde olan Soğdaq halkı] olarak anlamış, Souo-ko (Soq) okuduğu kelime için de Chavannes'ın *Documents sur les Tou-kiue Occidentaux*, s. 67 ve 271'i kaynak göstermiştir (1961: 57, 110-111).

Tekin, *A Grammar of Orkhon Turkic*'de kelimeyi “*asuk* (? *asok*) pers. n.” şeklinde açıklamış (1968: 196), ancak yazıtın son yayımında kelimeyi (*a*)şok şeklinde okuyup “Aşok kişi adı (Sogdların lideri Aşoka?)” açıklamasını yapmıştır. Tekin'in açıklaması şöyledir: “46.2. (*a*)şok b(a)şl(i)ğ soğd(a)k bod(u)n. Ramstedt ilk sözcüğün *Aşoka* adında bir Soğd hükümdarı olabileceğini ileri sürmüştür. Hotan-Saka literatüründe kişi adı olarak *Aśsauka* sözcüğü bulunmaktadır. Toharcada da *asoka-stām* “Aşoka ağacı” diye bir ağaç vardır. Türkçe kişi adları arasında da “miğfer” anlamında *Aşuk* sözcüğü vardır. (Aalto, 1958: 59-60). Ancak bütün bunlar 46. satırdaki *Aşok*'u açıklamağa yeter görünmüyor” (1994: 19, 48).

Hocam Muharrem Ergin, *Orhun Âbideleri* adlı eserinde cümleyi *anda berüki Suk başlıg Soğdak budun kooop kelti yükünti* okumuş ve “Ondan berideki Suk başlı Sogdak milleti hep geldi, baş eğdi” şeklinde de aktarmıştır (1970: 13, 81).

Aydarov, 46. satırı *anda yerüki suk başlıg soğdak budun kooop kelti yükünti* okuyarak “Sogdiyskiy narod ves' prişel [podçinit'sya]” [Soğd halkı tamamen geldi [baş eğdi] çevirisini yapmıştır (1971: 332). Burada özet bir çeviri yapıldığı görülmektedir.

Clauson, sözlüğünde cümleyi *anta : berüki : Suḳ (?) başlıḡ Soḡdaḡ bodun ḳop kelti : yükünti* : okumuş ve “on this side of them the Sogdian people with Suk (?) at their head” şeklinde de anlamlandırmıştır (1972: 381a-b).

Özbek âlimlerinden Gani Abdurrahmanov ve Alibek Rustemov metni şöyle okuyup notlamışlardır: (...) *anta yerüki asuḳ başlıḡ Soḡdaḡ bodun ḳop kelti* (...) (1982: 77 [162]).

Rybatzki, 46. satırdaki ibareyi *şuḳ başlıḡ soḡdaḡ bodun* okumuş ve “Sogdische Gemeinschaft, angefürt [von] Şuḳ” olarak da Almancaya çevirmiştir (1997: 223).

Arpad Berta, 46. satırı *anda berüki swḳ başlıḡ Soḡdaḡ bodun ḳop kelti yükünti* okuyarak “Onların güneyinde Suk yönetimindeki Sogd bodunu bütünüyle geldi, boyun eğdi” olarak aktarmıştır (2010: 76, 93).

Zeynep Korkmaz Armaḡanı’nda yayımladığım *Göktürk Yazıtlarında Hintçe Unsurlar* başlıklı makalemde *Aşoḳa* kişi adı hakkında şunları yazmıştım:

“1. (a)şok(a) veya (a)şok <S^wq> Toñuḳuḳ yazıtının 46. satırındaki (II. Taş, Güney yüzü, 2. satır) *(a)nda b(e)rüki : (a)şok(a) b(a)şl(i)ḡ soḡd(a)ḳ : bod(u)n : ḳop k(e)lti : yük(ü)nti* cümlesinde geçen bu kelimeyi Pentti Aalto 1958’de iki ayrı yayınında “sogdischer Herrschername” şeklinde düzeltti. Aşoka, Budizm’in Orta Asya’da yayılmasını sağlayan Hint kralıdır. Müslümanların peygamberlerine sevgisi yüzünden erkek çocuklarının adını *Muhammed* veya *Mehmed* koymaları gibi Budistlerin de Budizm’in yayıcısı *Aşoka*’nın adını almaları tabiidir. Bu yüzden VIII. yüzyıl başlarında Sogd halkının lideri olan kişinin adının *Aşoka* olması Budist olan Sogdlular için çok normal karşılanmalıdır” (2004: 366-367).

Eski Uygur metinlerinde *aşoḳı* şeklinde geçen *aşoka* kelimesi için *Uigurisches Wörterbuch*’da “*aşoke / ”šwky* << Skr. *aşoka* menn. Eigenname. Name eines indischen Herrschers (~ 274-237 v. Chr.), Schutzpatron des Buddhismus” açıklamasını görüyoruz (Röhrborn 1998: 245b). Ayrıca Wilkens’in sözlüğünde “*Aşoke* <TochB *aşoke* <Skt. *aşoka* n. pr. (ein indischer König (reg. 268-232 v. Chr.) // Bir Hint hükümdarının adı (MÖ 268-232 arasında hüküm sürmüş. *aşoke elig, aşoke han* König *aşoka* // *aşoke elig, aşoke han* Aşoka hükümdar” açıklaması vardır (2021: 77b).

Skr. *Aşoka* adı Eski Türkçenin Göktürk devresinde <S^wq> imlâsı ile *(a)soḳ* veya *(a)soḳ(a)* şeklinde geçiyor. Kelime Göktürkçede Toñuḳuḳ yazıtının 46. satırında (II/G 2) Soḡdaḡ halkının liderinin adı olarak kullanılmıştır. Pek muhtemeldir ki artikel eki {-a} Göktürkçede ifade edilmemiştir. Ancak bu kelime

kendisinden sonra gelen *b(a)şl(i)ğ* kelimesi ile *(a)soğ(a) b(a)şl(i)ğ* şeklinde de okunabilir.

Eski Uygur Türkçesi'nde ise artikel eki {-a}'nın Türkçeye -a > -ı şeklindeki uyumu ile kelimenin *aşokı* şeklinde geçtiği görülüyor. Eski Uygur Türkçesi metinlerinde *Aşoka İlig / Aşoka Han* ile ilgili iki örnek Wilkens tarafından zikredilmektedir.

İlk örnek *Huanzang's Biyografisi*'nde *Aşokı ilig* şeklinde geçmektedir: *bir [s]tup ol aşokı ilig itmiş* “Es gibt [dort] einen Stupa, den der König Aşoka gebaut hat = [Orada] bir stupa'yı kral Aşoka inşa ettirmiş” (Dietz et al. 2015: 176-177). İkinci örnek *Berliner Turfantexte* serisinin XIII. cildindeki 18. metnin 49. dördlüğünde *Aşokı han* şeklinde geçmektedir: *Avutun toprak buşılığ / Aşokı han ermez mü? / Antağ uluğ çoğ yalın / Amtıka tegi eşitilür* “Bir avuç (avuç ile) toprak sadakasına muhtaç olan Aşoka Han değil midir? Böyle büyük bir şöret ve ihtişam şimdiye kadar işitilmiştir. [Bugüne kadar gelmiştir.]” (Zieme 1985: 51-52).

Hişâm Şabani, *Ahbar-ı imbaratoriyetü'l-Gök-Türk min mislet-i Tonyukuk* adlı eserinde 46. satırı *anda berüki : aşoğ başlığ soğdağ : bodun: kıop kelti : yükünti* şeklinde okumuştur (2006: 66).

Ölmez, ibareyi *Suk başlığ Soğdağ : bodun :* şeklinde okumuştur (2012: 123).

Toñuquq yazıtında geçen bu ibare üzerindeki başka bir görüş de Ercilasun tarafından ileri sürülmüştür. Ercilasun, 46. satırı *anda birüki aşuğ başlığ Soğdağ bodun kıop keldi yükünti* okuyarak “Onların güneyindeki miğfer başlı Sogdak halkı hep geldi ve baş eğdi” şeklinde aktarmıştır. Ercilasun, 46. satırda *aşuğ başlığ* okuduğu ibareyi “miğfer başlı” olarak anlamlandırmış ve şu açıklamayı yapmıştır:

“Başkanlığında, yönetiminde” anlamı için anıtlarda *başlığ* değil *başadu* kullanılmaktadır. Bu sebeple ibareye ‘Suk (Aşok) yönetiminde’ anlamını vermek zor görünüyor. *Aşuğ* ise DLT'de “demir tolga” anlamındadır. Abdurrahmanov-Rustemov da aynı fikirdedir (1982: 85).” (2016: 620-621, 646)

Ercilasun'un bu şekildeki açıklaması *Dîvânu Lugâti't-Türk* yazmasının 23. sahifesinin 3. satırında <AŞQ> şeklinde yazılan ve *aşuğ* okunarak Arapça *beyzatu'l-ħadîd* “demir tulga (= an iron helmet)” şeklinde anlaşılan kelimeye dayanmaktadır. Ercilasun, *Dîvânu Lugâti't-Türk* çevirisinin 108 numaralı dipnotunda şu açıklamayı yapmıştır:

“Elif’te hareke yok. Atalay DTS *aşuk*, Clauson *oşuk*, Dankoff-Kelly *uşuk*. Clauson, Redhouse’dan *aşık* “demir tolga” verisini aktarıyor ve kelimenin başka Osmanlı otoritelerinde zikredilmediğini belirtiyor. Ancak Tarama Sözlüğü’nde *ışık* biçimi, 14. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar örneklerle tanıklanıyor.”

Bu kelime Türkçedeki en eski örnek olarak Göktürk harfli metinlerde geçen iki örnekte *yoşuk* (veya *yuşuk*?) şeklindedir (Clauson 1972: 977b): (...) *külüğ sang un : ka yoşuk y(a)rl(ı)ğ boltı* (1. Miran yazması, B yüzü, 7.-8. satırlar); ve *b(e)çe : (a)pa içrek : ike : bir y(a)r(ı)k : yoşuk : birle* (1. Miran yazması, A yüzü, 21.-22. satırlar) (Orkun 1936: 65-66). Kelimenin Moğolcadaki şekli Clauson’un sözlüğünde *duğulğa* şeklinde zikredilmiştir.

Dîvânu Luğâti’t-Türk yazmasının 23. sahifesinin 3. satırında <AŞQ> şeklinde yazılan kelimeyi Atalay *aşuk*, Clauson *oşuk*, Dankoff *uşuk* şekillerinde transkripsiyonlamışlardır. Ancak Kâşgarlı Mahmud kelimenin anlamından sonra “Elif (harfi) ye (harfi)’den dönüşmüştür. Elma’i ve yelma’i denildiği gibi” açıklamasını yapmıştır. Bu durumda kelimenin Göktürk harfli metinlerde *yoşuk*, belki *yuşuk* (?), Karahanlı Türkçesinde (DLT’de) de *oşuk*, belki *uşuk* (?) okunması gerekiyor.

Kelime o- (u-?) > a- > ı- gibi ünlü değişimleri ile DLT’ten sonraki kaynaklarda, sözgelimi Melioranskiy 71/10’da *yaşık*, Rif’at 173’de *yışık*, Horezm Türkçesi’nde *yarık yaşık öze* “in Breastplatz and Helmet”, Kıpçak Türkçesinde *ışık* (İdrak 94), Tuhfet 14b’de *yoşuk*, Osmanlı Türkçesi’nde ise *ışuk* > *ışık* şekillerinde geçiyor. (Dede Korkut, Dresden yazması *ışuk* ve Bursa yazması *ışık*). *Tarama Sözlüğü*’nde ise sadece *ışık* şekli zikrediliyor. Sözlükte, 34 örnek vardır ama ben burada yedi tanesini veriyorum:

1. Çukal saldı eğnine, başa *ışık*//Ara yerde çün yoğ idi barışık (XIV. yy, *Süheyl ü Nevbahâr*, 287); 2. Arkalarına çukal ve zırh ve başlarına *ışık* giymişlerdi. (XIV. yy, *Anternâme*, 2, 155); 3. (...) ve tulğa ki demürden takedir, harp günlerinde giyerler, *ışık* dahi derler. (XVI. yy, *et-Tuhfet-üs-Seniyye*, 193-1); 4. Miğfer (Fa.): Başa giyecek *ışık* tuvulğa manasına (XVI. yy, *Câmi’-el-fürs*, 158-2); 5. Miğfer [Fa.]: Demirden takye ki *ışık* derler (XVI. yy, *Ni’meti*, 584); 6. El-beyza [Ar.]: ... ve dahi cenk eyyamında başa giyilen demir tas ki *ışık* derler. (XVI. yy, *Ahterî-i kebîr* 152); 7. Ser-pâyân [Fa.]: Sarık ve şemle ve sarık ucu ve şal ve kemer-bend uçlarına denir ve tuğulğa ve *ışık* dedikleri demir baş kisvetine denir ki cenklerde giyilir. (XVIII.-XIX. yy, *Bürhân-ı Katı Tercümesi*, 348.)

DLT’te geçen kelimeyi Atalay’ın *aşuk*, Clauson’un *oşuk*, Dankoff’un da *uşuk* okuduklarını yukarıda söylemiştim. Ercilasun da DLT’nin 32. sahifesinin 3. satırında geçen kelimeyi *aşuk demir tolga* (46/32) şeklinde okumuş ve Kâşgarlı

Mahmud'un "Elif ye'den dönüşmüştür. elma'i: ve yelma'i: denildiği gibi" açıklamasını zikretmişti. Yine Ercilasun, 46. satırı *anta birüki aşuk başlığ Soğdak bodun kıp kelti, yükünti* okuyarak "Onların güneyindeki miğfer başlı (194) Sogdak halkı hep geldi ve baş eğdi" şeklinde Türkiye Türkçesine aktarmış. Aynı sahifedeki 194 numaralı dip notunda da "Başkanlığında, yönetiminde" anlamı için anıtlarda *başlık* değil *başlığ* kullanılmaktadır. Bu sebeple ibareye "Suk (Aşok) yönetiminde anlamını vermek zor görünüyor. Aşuk ise DLT'de "demir tolga" anlamındadır. Abdurrahmanov-Rustemov da aynı fikirdedir (1982: 85)" açıklamasını tekrarlamıştır (2021: 160,161).

Burada Ahmet Bican Ercilasun'dan ayrıldığı iki nokta var. Anıtlarda kullanılan kelime *başlık* değil *başlığ* şeklindedir. Köl Tigin ve Bilge Kağan yazıtlarında birçok kez geçen *başlığ* *yüküntür-* ibaresini "başlıyı (= önderi, siyasi lideri) (baş) eğdirmek" anlamında anlıyorum. Bilge Kağan anıtının Güney yüzünün 8. ve 11. satırlarında *Ku Sengün başadu* ve *Lisün Tay Sengün başadu* ibarelerinde iki Çinli generalle ilgili olarak geçen *başad-* fiilinin ise "rehberlik etmek, yol göstermek; sevketmek, önüne katıp götürmek; kumanda etmek" anlamında kullanıldığını kabul ediyorum (Ercilasun & Akkoyunlu, 2014: 561). Ayrıca yazıtlarda bu gibi fiillerin önünde hep bir kişi adı geçiyor.

Hayri Tokgöz tarafından Ocak 2018'de yazımı tamamlanan *Taştaki Yaz(g)ımız: Bilge Kağan, Kül Tigin, Bilge Tonyukuk Anıtları* adlı 30 kopya olarak hazırlanan elyazmasında Bilge Tonyukuk 2. Taş, Güney Yüzü'nün s. 314'deki çevirisindeki "Onların güneyindeki miğfer başlı Sogdak halkı hep geldi ve baş eğdi" satırlarını gördüm.

Alyılmaz da 46. satırı *(a)nta b(e)rüki : (a)şuk b(a)şl(i)ğ soğd(a)k : bod(u)n : kıp k(e)lti : yük(ü)nti* okumuş ve "on[lar]dan beri[deki] miğfer başlık[lı] Sogd halkı [da] tamamen geldi[ler] [ve] bağıllık[larını] bildirdi[ler]" şeklinde Türkiye Türkçesine aktarmıştır. Metinde *aşuk* okuduğu kelimeyi "miğfer" olarak anlamlandırmıştır (2021: 412, 420).

Ercilasun, Tokgöz ve Alyılmaz'da geçen "miğfer başlı" çevirisinin düzeltilmesi gerektiğini düşünüyorum. Bu düşüncemde de yalnız değilim. Şöyle ki:

Mehmet Dursun Erdem ile Ümit Özgür Demirci *Köktürkçe* adlı eserlerinde metni *(a)nta b(e)rüki : (a)şok b(a)şl(i)ğ Soğd(a)k : bod(u)n : kıp k(e)lti : yük(ü)nti :*

okumuş ve Türkiye Türkçesi'ne de “Onların berisindeki Aşok başkanlığındaki Sogdak halkı hep geldiler, boyun eğdiler” şeklinde aktarmışlardır (2023: 186, 698). Aydın, metni *anda berüki aşok (?) başlığ soğdak bodun ıp kelti yükünti* “Ondan bu tarafa Aşok (?) başlı (liderliğindeki) Soğd halkı tamamen geldi (ve) itaat etti” okumuş ve aktarmıştır (2019: 109). Yine Akar, cümleyi *(a)nta b(e)rüki : (a)şok b(a)şl(i)ğ soğd(a)k : bod(u)n : ıp k(e)lti : yük(ü)nti* okumuş ve “Onların berisindeki Aşok başlı Sogdak halkı hep geldi, baş eğdi” şeklinde aktarmış ve *aşok* maddesinde de “Soğdluların lideri (?) Özel isim a. [46] II/G-2” açıklamasını yapmıştır (2020: 137).

Toñuquq yazıtında geçen cümledeki *Soğdak bod(u)n* ibaresi ile baş eğen Sogdak halkı kastediliyor. Gelen halkın hepsinin başında “miğfer” mi var sorusunu kendimize sorduğumuzda burada “miğfer” olarak anlamlandırılan ve çeşitli kişilerce *aşuk ~ oşuk ~ uşuk* okunan kelimedenden sonra gelen *başlığ* kelimesinin “miğfer” olarak anlamlandırılması için *başlıklığ* “başlıklı” yazılması gerekirdi sonucu beliriyor. Ama Toñuquq yazıtında *başlıklığ* “başlıklı” değil *başlığ* “önderli, başkanlığındaki” yazılıdır. Ayrıca *başlıklığ* kelimesi Göktürk ve Uygur Türkçesinin hiçbir metninde geçmiyor.

Baş kelimesi Eski Türkçede ilk olarak “vücudumuzun üst kısmındaki organ, baş, kafa”; ikinci olarak tıp metinlerinde “yara, çıban”; üçüncü olarak “yüksek yer, tepe”; metaforik olarak da “önder, reis, serdar, başkan” anlamına geliyor. Eski Türkçede *başlığ* kelimesi de metaforik olarak “önderli, başkanlığındaki” anlamında kullanılıyor. İngilizcesi de “having a head” şeklinde geçiyor. Örneklerini Uygur hukuk metinlerinde görebiliyoruz: *başlığ begler* “the *begs* with (so-and-so) at their head” (Radloff, 1928: 21/6, 22/5, 375 a-b, 376a).

Göktürk metinlerindeki *başlığığ yükündürmiş* ibaresi “önderi (baş) eğdirmiş” anlamına gelmiyor mu? Ercilasun Bengü *İl Tuta Olurtaçı Sen, Köl Tigin, Bilge Kağan, Tunyukuk Anıtları* adlı eserinde *başlığığ yükündürmiş* ibaresinin geçtiği bütün örnekleri “başlıyı” şeklinde aktarmış. Sadece Sözlük ve Dizin bölümünde *başlığ* maddesini “mağrur, kibirli” olarak anlamlandırmıştır.

Sonuç olarak ibareyi G. J. Ramstedt gibi *(A)şok(a) b(a)şl(i)ğ* veya *(A)şok b(a)şl(i)ğ* okuyup ‘Aşoka başlı’ veya ‘Aşok başlı’ şeklinde de anlamlandırırsak Soğdak halkının giydiği başlığın adını veya cinsini değil de ‘liderinin, önderinin’ adını tespit etmiş oluruz.

Kaynakça

- Aalto, P. (1958). G. J. Ramstedt und die Inschrift von Tonjukuk. In Eckmann, J. et al. (Eds), *Jean Deny Armağanı* (pp. 19-24). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Abdurrahmanov, G. & Rustemov, A. (1982). *Kadimgi Turkiy Til*. Tâşkent: Ukutuvchi Naşriyeti.
- Akar, A. (2020). *Bilge Tonyukuk Yazıtı*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Alyılmaz, C. (2021). *Bilge Tonyukuk Yazıtları*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Aydarov, G. (1971). *Yazık orhonskiy pamyatnikov drevnetyurkskoy pismennosti VIII veka*. Almaata: Akademiya Nauk Kazakh SSR.
- Aydın, E. (2019). *Türklerin Bilge Atası Tonyukuk*. İstanbul: Kronik.
- Berta, Á. (2010). *Sözlerimi İyi Dinleyin ... Türk ve Uygur Runik Yazıtlarının Karşılaştırmalı Yayını*. Çev. Yılmaz, E. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Clauson, S. G. (1972). *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*. Oxford: Clarendon Press.
- Dietz, S. et al. (2015). *Die alttürkische Xuanzang-Biographie V, nach der Handschrift von Paris, Peking und St. Petersburg sowie nach dem Transkript von Annemarie v. Gabain ediert, übersetzt und kommentiert*. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.
- Ercilasun, A. B. & Akkoyunlu, Z. (2014). *Kâşgarlı Mahmud. Dîvânu Luğâtî't-Türk. Giriş-Metin-Çeviri-Notlar-Dizin*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ercilasun, A. B. (2016). *Türk Kağanlığı ve Türk Bengü Taşları*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Ercilasun, A. B. (2021). *Bengü İl Tuta Olurtaçı Sen. Köl Tigin, Bilge Kağan, Tunyukuk Anıtları*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Erdem, M. D. & Demirci, Ü. Ö. (2023). *Köktürkçe*. (2. Baskı). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Ergin, M. (1970). *Orhun Âbideleri*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Giraud, R. (1961). *L'inscription de Bain Tsokto*. Paris: Librairie d'Amérique et d'Orient.
- Malov, S. E. (1951). *Pamyatniki drevnetyurkskoj pis'mennosti. Teksty i issledovaniya*. Moskva-Leningrad. Izdatel'stvo Akademii Nauk SSSR.
- Orkun, H. N. (1936). *Eski Türk Yazıtları*. İstanbul: Devlet Basımevi.
- Ölmez, M. (2012). *Orhon-Uygur Dönemi Moğolistan'daki Eski Türk Yazıtları, Metin-Çeviri-Sözlük*. Ankara: Bilgesu Yayıncılık.

Radloff, W. (1899). *Die alttürkischen Inschriften der Mongolei, Zweite Folge: die Inschrift des Tonjukuk*. St. Petersburg: Buchdruckerei der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften.

Radloff, W. (1928). *Uigurische Sprachdenkmäler: Materialien*. Nach dem Tode des Verfassers mit Ergänzungen von S. Malov herausgegeben. Leningrad: Akademie der Wissenschaften der USSR.

Ramstedt, G. J. et al. (1958). Materialien zu den alttürkischen Inschriften der Mongolei. *Journal de la Société Finno-Ougrienne*, 60(7), 3-91.

Röhrborn, K. (1998). *Uigurisches Wörterbuch VI, Sprachmaterial der vorislamischen türkischen Texte aus Zentralasien*. Wiesbaden: Franz Steiner Verlag.

Rybatzki, V. (1997). *Die Toñuquq-Inschrift*. Szeged: University of Szeged.

Sertkaya, O. F. (1986). Eski Türk Şiiri'nin Kaynaklarına Toplu Bir Bakış. *Türk Dili*, 409: 43-80.

Sertkaya, O. F. (2004). Göktürk Yazıtlarında Hintçe Unsurlar. In *Zeynep Korkmaz Armağanı* (pp. 366-380). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Şabani, H. (2006). *Ahbar-ı imparatoriyetü'l-Gök-Türk min mislet-i Tonyukuk*.

Tarama Sözlüğü (1967). *XIII. Yüzyıldan Beri Türkiye Türkçesiyle Yazılmış Kitaplardan Toplanan Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü III*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Tekin, T. (1968). *A Grammar of Orkhon Turkic*. Bloomington: Indiana University.

Tekin, T. (1994). *Tunyukuk Yazıtı*. Ankara: Simurg Yayınları.

Thomsen, V. (1924). *Alttürkische Inschriften aus der Mongolei in Übersetzung und mit Einleitung*. Übs. von Schaeder, H. H. *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft*, 78(3), 121-175.

Tokgöz, H. (2018). *Taştaki Yaz(g)ımız. Bilge Kağan, Kül Tigin, Bilge Tonyukuk Anıtları*. (Yayımlanmamış Baskı)

Wilkens, J. (2021). *Handwörterbuch des Altuigurischen, Altuigurisch-Deutsch-Türkisch*. Göttingen: Universitätsverlag Göttingen.

Zieme, P. (1985). *Buddhistische Stabreimdictungen der Uiguren*. Berliner Turfantexte 13. Berlin: Akademie Verlag.